

GENTENAAR CARLOS HABRÉ, EERSTE DRUKKER OP CUBA

Gentenaars in de geschiedenis van koloniaal Amerika? Op zich niet ongevoon. Vanaf de XVIde eeuw emigreerden steeds meer Vlaamse handelaars, religieuzen, ambachtslui en kunstenaars naar Spanje en van daaruit naar de overzeese Spaanse gebieden. Rond 1700 nog lokte een aanbod van Karel II in ongeveer twee maanden in Gent meer dan duizend kandidaat-emigranten voor de Nieuwe Wereld. De uittocht ging uiteindelijk niet door, maar het geeft een idee van de migratiebereidheid. Het eiland Cuba was overigens vooral een bevoorradingspunt, geen eindbestemming. Vlamingen passagierden in Havana, op doorreis naar het veel meer belovende vasteland. In dit licht is het toch uitzonderlijk dat een Gentenaar besloot zich daar te vestigen om zich in het avontuur van het letterambt te storten.

Fransman of Vlaming?

De eerste bibliografen die zich in de tweede helft van de XIXe eeuw met een drukwerk van Carlos Habré hebben beziggehouden waren overtuigd dat het om een Fransman ging. Pas in 1908 werd daaraan getwijfeld. De op Cuba wonende Spaanse arts en auteur Manuel Pérez Beato schreef een artikel: *La patrie de Habré* waarin hij aantoonde dat de drukker een Fransman of een Belg [sic] was, en inwoner van Havana in 1720, het jaar waarin hij in het huwelijk trad. In 1927 publiceerde de Cubaanse bibliograaf Carlos M. Trelles een transcriptie van de huwelijksakte. Daarin lezen we dat de in Gent geboren Vlaming, Juan Carlos Havrey, op 15 janurari 1720 huwt met Maria Teresa Hamble uit Saint Malo, Frankrijk.

De originele huwelijksakte is verloren gegaan. Op mijn verzoek doorzochten enkele onderzoekers van het Oficina del Historiador van Havana de registers van de oude parochies. Dit leverde geen sporen op van Havrey. Mijn zoektocht naar een geboortebewijs van Jean Charles Havrey in de doopboeken in enkele Gentse archieven leverde tot nu toe evenmin iets op. Op dit ogenblik beschikken wij dus over geen enkel origineel document waarmee de identiteit van Carlos Habré onweerlegbaar kan worden bevestigd.

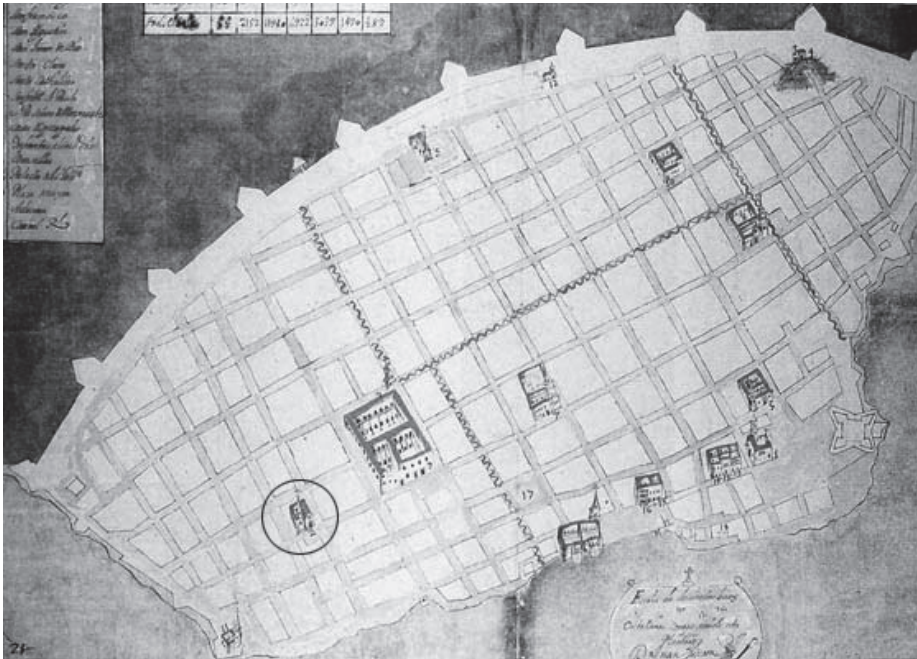
Het leven van Carlos Habré

Over het leven van Carlos Habré weten we weinig met zekerheid en over de

periode vóór zijn komst naar Havana is het gissen. “Misschien,” zo schrijft de Cubaanse auteur Pablo Fornet, “behoorde Habré wel tot het legioen rondtrekkende typografen dat sinds de tijd van Plantijn de Europese steden aandeed op zoek naar een atelier om er tijdelijk te werken.”

Fornet wijst er echter ook op hoe ongewoon het is dat een Vlaamse drukker op het idee kwam zich juist in Havana te vestigen, in een desolate kolonie van de Nieuwe Wereld, zonder universiteit of andere culturele instellingen. Hoe kon het beroep van de drukkunst daar een winstgevende zaak zijn? Het is best mogelijk dat de beslissing van Habré niet enkel op berekening steunde, maar ook een sentimentele reden heeft gehad, wat ons helpt begrijpen wat op het eerste zicht onverklaarbaar is. En inderdaad, de eerste gegevens die we over zijn verblijf op Cuba hebben, is zijn huwelijk.

In een drukwerk uit 1727 laat Carlos Habré ons weten dat hij tegenover het huis woont van een zekere Don Melchor Rodrigues, aan de kerk van Espíritu Santo. (Afbeelding 1)

Afbeelding 1. Plan van Havana met de demarcatie van de parochies. Werk van Don Juan de Siscara, in opdracht van de Consejo de Indias, 1691 (Archivo General de Indias, Sevilla). De cirkel geeft de locatie van de kerk Espíritu Santo aan, op de kruising van de huidige straat Cuba en de straat Acosta.

Vermoedelijk beschikte Habré in 1723 over een zeer eenvoudige pers. In dat jaar leverde hij een werk af, de *Tarifa*, dat hij pagina per pagina en niet in katervorm drukte. Hij beschikte wellicht over een betere pers toen hij vier jaar later een boekje van 69 pagina's, in octavo drukte. In één van zijn werken laat Habré ons weten dat hij zijn drukwerken verkocht in zijn huis. Dit is de eerste vermelding van een *librería* (boekhandel) in de Cubaanse hoofdstad. In de officiële verslagen van de stadsraad van Havana zijn geen aanvragen van Habré teruggevonden om zich als drukker te vestigen, wat nochtans logisch zou zijn. "Habré is de onfortuinlijke emigrant, en het feit dat hij buitenlander is, plaatst hem een beetje in de marge van de koloniale structuren," schrijft Fornet. Het is zo goed als zeker dat men hem toeliet te werken met speciale licenties.

De werken van Carlos Habré

Niets wijst erop dat Habré over de vereiste licenties beschikte om te drukken in opdracht van burgerlijke of militaire instanties. Habré moet zich vooral hebben beziggehouden met klein drukwerk, gebeden, novenen en prijslijsten. De drie werken waarvan we zeker weten dat hij ze drukte zijn religieus of medisch van aard: een prijslijst van medicijnen, een opsomming van verdiensten van een priester en een brevier.

De Tarifa general de precios de medicinas wordt bewaard in de Nationale Bibliotheek José Martí in Havana. Het is het enige gekende exemplaar in de wereld. Op het kaft, onder de titel, lezen we: "In HAVANA, met toestemming van de Oversten, in de drukkerij van Carlos Habré, 1723." (Afbeelding 2)

Opdrachtgever van de *Tarifa* was Francisco Tenesa, protomedico, hoofd van een oud tribunaal dat moest oordelen over de bekwaamheid van aspirant-artsen, -apothekers en -barbiers.

De *Tarifa* beslaat 26 pagina's met 187 medicijnen, in alfabetische volgorde, elk met hun kostprijs. Via de informatie uit de *Tarifa* leren we de geneeskunst uit die tijd kennen. Zo komen we ondermeer te weten dat de apothekers in het Havana van 1723 citroenmelissewater, hoorn van herten, krabbenogen en sulferbalsem van Robert Boyle verkochten. In de lijst met middelen zien we een reeks buitengewone medicijnen, opgetekend in een vreemdsoortig vocabulaire, waaronder enkelen die zelfs niet meer in de oude artsenijsboeken terug te vinden zijn.

In *Meritos que ha justificado y probado el Ldo. D. Antonio de Sossa* (1724) worden de titels en verwezenlijkingen opgesomd van een zeer welgestelde parochiepriester uit Trinidad. Sossa was adviseur van de Raad van de Inquisitie in Cartagena de Indias. Van de *Meritos* zijn geen exemplaren meer

bekend.

Rubricas generales del Breviario Romano draagt als drukdatum 1727 en is het laatste spoor dat we van Carlos Habré hebben. Een exemplaar van het werk bevindt zich in de Nationale Bibliotheek van Chili. De *Rubricas* werden uit het Latijn vertaald en becommentarieerd door Francisco Menéndez Márquez, priester en rector in Havana.

Het bekendste en belangrijkste werk van Habré is de *Tarifa general de precios de medicinas* (Algemene prijslijst van medicijnen) uit 1723. Het werd in 1910 door Manuel Pérez Beato ontdekt.

De ‘Ñ’ van Habré

De spelling van de tekst van de *Tarifa* en van de *Rubricas* beantwoordt aan de schrijfwijze uit die tijd. Als we deze en andere tijdeigen kenmerken buiten beschouwing laten, springt een reeks woorden in het oog die een voor het Spaans ‘vreemde’ accentuering hebben.

Cubaanse onderzoekers hebben altijd beweerd dat Habré zich heeft bediend van Franse typen of typen uit een Franse letterkast. Maar letterkasten uit die tijd waren in Holland, net zo goed als in Spanje of Frankrijk toegerust voor de talen op basis van het Latijnse alfabet. De aanduiding ‘Franse letterkast’ is misleidend. Ook in Spanje werd gewerkt met letterkasten met een ‘Franse ligging’. In die letterkasten troffen wij alle klinkers met hun respectieve accenten (trema, accent grave, aigu en circonflexe).

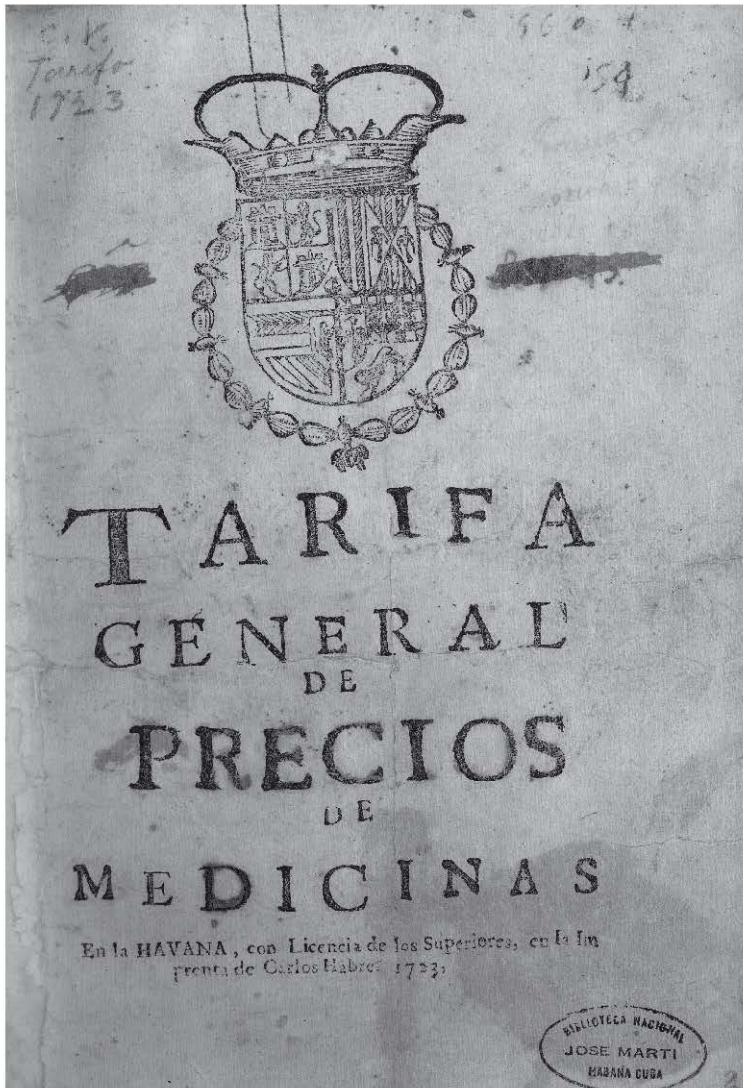
We moeten echter ook rekening houden met het feit dat Franse teksten niet het alleenrecht hadden op bepaalde geaccentueerde klinkers. Letters als í, ú, ó, ê, ë en de letter ô kwamen in die tijd ook voor in gedrukte teksten in het Nederduits en het Nederlands, de taal van de toenmalige Lage Landen en van Vlaanderen, het ‘vaderland’ van Habré.

Het staat vast dat Habré geen getilde n (ñ) in zijn letterkast had, anders had hij die graag gebruikt. Hij verving deze letter door een ‘n’ met een accent grave of aigu. Dit teken kwam niet voor in de letterkasten. Het behoorde immers niet tot de orthografie van de West-Europese talen. Uit mijn analyse blijkt dat Habré zich heeft geïnspireerd op de techniek van de ‘gekruinde letters’ waarbij letterstaafjes van klinkers met losse, op zichzelf gegoten accenten werden samengevoegd. Habré vijlde eigenhandig een gedeelte van het letterstaafje weg om plaats te maken voor een los accent, een accent dat hij misschien ook zelf heeft moeten ‘improviseren’ zoals een accent op een hoofdletter N duidelijk laat zien.

De geaccentueerde letter ‘n’ is een vinding van Habré. De ijver van de Gentenaar om een getilde ‘n’ te evoceren in dienst van zijn tweede vaderland

moet groot geweest zijn.

De “dans van de accenten” in de teruggevonden drukwerken van Habré lijkt op het eerste zicht een weinig eervol kenmerk. Het is mogelijk dat hij niet ten volle vertrouwd was met de Spaanse orthografie, die in die tijd, op zich, alles

Afbeelding 2. Kaft van de Tarifa

behalve eenvormig was. Zoals elke letterzetter moest Habré de geheimen interpreteren en ontcijferen van een handgeschreven kopij. Toch kunnen we niet voorbijgaan aan de vele zetfouten en inconsequenties. De slordigheden gingen niet onopgemerkt voorbij aan Antonio de Sossa, de auteur van één van zijn werken, die er in een exemplaar enigszins verontschuldigend aan refereerde: “Wat zich hier als gebrekkigheid laat zien, is het gevolg van zetduivels, want de drukker is een buitenlander en hij had geen tijd om te corrigeren.”

In Cubaanse publicaties wordt de *Tarifa* van Carlos Habré aangeduid als “het oudste, bekende, op Cuba gedrukte werk”. Daarmee heeft de Gentenaar, samen met de eerste betaalde muzikant (Jan van Antwerpen) en de eerste bisschop (Jan de Witte uit Brugge) een plaats in de vroegkoloniale geschiedenis van het eiland.

(Voor de volledige tekst over de figuur van Carlos Habré, zijn werk en zijn typografie, zie <http://users.telenet.be/oasis>)

Huib Billiet

BRONNEN

- Bachiller y Morales, Antonio: *Apuntes para la historia de las letras y de la instrucción pública en la Isla de Cuba*, La Habana: Cultural, 1936-1937
- Delgado García G.: “El primer documento impreso de la salud pública en Cuba”, in RESUMED, 1988
- Fornet, Ambrosio: *El Libro en Cuba*, La Habana, 1994
- Gaskell, Philip: “The Lay of the Case”, in: *Studies in Bibliography*, Volume 22, 1969
- Medina, José Toribio: *La imprenta en La Habana 1707-1810, Notas bibliográficas*, Imprenta Elzeviriana, 1904
- Menéndez Sonja y Rodríguez Anicia: *Farmacias cubanas*, Internet
- Paredes, Alonso Víctor de: “Institución y origen del arte de la imprenta”, ca. 1680, in: Bolton, David: *The Alembic Press*, 1997, Internet
- Pérez Beato, Manuel: “Una joya bibliográfica”, in *El Curioso Americano*, época IV, año IV, 1910, número 5-6
- Ricardo, José: *La imprenta en Cuba*, Editorial Letras Cubanas, Ciudad de La Habana, 1989
- Stols, Eddy: “De Zuidelijke Nederlanden en de Ontdekking van Amerika”, in: *Vlaanderen en Latijns-Amerika*, Mercatorfonds, Antwerpen, 1993
- Trelles y Govín, Carlos Manuel: *Bibliografía Cubana de los siglos XVII y XVIII*, Habana, 1927